श्रीः
श्रीमते रामानुजाय नमः
श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः
श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेत श्रीरामचन्द्र परब्रह्मणे नमः

श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये उत्तरकाण्डे

॥ षड्विंशः सर्गः ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

श्री रङ्गरामानुज महादेशिकन्

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

श्रीः

श्रीमते रामानुजाय नमः

श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः

श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेत श्रीरामचन्द्र परब्रह्मणे नमः

॥ षट्त्रिंशः सर्गः ॥

हनुमन्तं जीवयित्वा ब्रह्मादिदेवैस्तस्मै वरप्रदानं तमादाय वायोरञ्जनागृहे गमनम्, ऋषिशापाद्धनुमतः स्वबलस्य विस्मृतिः, श्रीरामेण स्वयज्ञे समागन्तुं प्रार्थ्यागस्त्यप्रभृतीनां विसर्जनम्

ततः पितामहं दृष्ट्वा वायुः पुत्रवधार्दितः।
शिशुकं तं समादाय उत्तस्थौ धातुरग्रतः॥ **7.36.1** ॥

चलकुण्डलमौलिस्रक् तपनीयविभूषणः।
पादयोर्न्यपतद् वायुस्त्रिरुपस्थाय वेधसे॥ **7.36.2** ॥

तं तु वेदविदा तेन लम्बाभरणशोभिना।
वायुमुत्थाप्य हस्तेन शिशुं तं परिमृष्टवान्॥ **7.36.3** ॥

स्पृष्टमात्रस्ततः सोऽथ सलीलं पद्मजन्मना।
जलसिक्तं यथा सस्यं पुनर्जीवितमाप्तवान्॥ **7.36.4** ॥

प्राणवन्तमिमं दृष्ट्वा प्राणो गन्धवहो मुदा।
चचार सर्वभूतेषु सन्निरुद्धं यथा पुरा॥ **7.36.5** ॥

मरुद्रोधाद् विनिर्मुक्तास्ताः प्रजा मुदिताऽभवन्।
शीतवातविनिर्मुक्ताः पद्मिन्य इव साम्बुजाः॥ **7.36.6** ॥

ततस्त्रियुग्मस्त्रिककुत् त्रिधामा त्रिदशार्चितः।
उवाच देवता ब्रह्मा मारुतप्रियकाम्यया ॥ **7.36.7** ॥

भो महेन्द्राग्निवरुणा महेश्वरधनेश्वराः।
जानतामपि वः सर्वं वक्ष्यामि श्रूयतां हितम् ॥ **7.36.8** ॥

अनेन शिशुना कार्यं कर्तव्यं वो भविष्यति।
तद् ददध्वं वरान् सर्वे मारुतस्यास्य तुष्टये ॥ **7.36.9** ॥

ततः सहस्रनयनः प्रीतियुक्तः शुभाननः।
कुशेशयमयीं मालामुत्क्षेप्येदं वचोऽब्रवीत् ॥ **7.36.10** ॥

मत्करोत्सृष्टवज्रेण हनुरस्य यथा हतः।
नाम्ना वै कपिशार्दूलो भविता हनुमानिति ॥ **7.36.11** ॥

अहमस्य प्रदास्यामि परमं वरमद्भुतम्।
इतः प्रभृति वज्रस्य ममावध्यो भविष्यति ॥ **7.36.12** ॥

मार्तण्डस्त्वब्रवीत् तत्र भगवांस्तिमिरापहः।
तेजसोऽस्य मदीयस्य ददामि शतिकां कलाम् ॥ **7.36.13** ॥

यदा च शास्त्राण्यध्येतुं शक्तिरस्य भविष्यति।
तदास्य शास्त्रं दास्यामि येन वाग्मी भविष्यति।
न चास्य भविता कश्चित् सदृशः शास्त्रदर्शने ॥ **7.36.14** ॥

वरुणश्च वरं प्रादान्नास्य मृत्युर्भविष्यति।
वर्षायुतशतेनापि मत्पाशादुदकादपि ॥ **7.36.15** ॥

यमो दण्डादवध्यत्वमरोगत्वं च दत्तवान्।
वरं ददामि सन्तुष्ट अविषादं च संयुगे ॥ **7.36.16** ॥

गदेयं मामिका नैनं संयुगेषु वधिष्यति।
इत्येवं धनदः प्राह तदा ह्येकाक्षिपिङ्गलः॥ **7.36.17** ॥

मत्तो मदायुधानां च अवध्योऽयं भविष्यति।
इत्येवं शङ्करेणापि दत्तोऽस्य परमो वरः॥ **7.36.18** ॥

विश्वकर्मा च दृष्ट्वेमं बालसूर्योपमं शिशुम्।
शिल्पिनां प्रवरः प्रादाद् वरमस्य महामतिः॥ **7.36.19** ॥

मत्कृतानि च शस्त्राणि यानि दिव्यानि तानि च।
तैरवध्यत्वमापन्नश्चिरजीवी भविष्यति॥ **7.36.20** ॥

दीर्घायुश्च महात्मा च ब्रह्मा तं प्राब्रवीद् वचः।
सर्वेषां ब्रह्मदण्डानामवध्योऽयं भविष्यति॥ **7.36.21** ॥

ततः सुराणां तु वरैर्दृष्ट्वा ह्येनमलङ्कृतम्।
चतुर्मुखस्तुष्टमना वायुमाह जगद्गुरुः॥ **7.36.22** ॥

अमित्राणां भयकरो मित्राणामभयङ्करः।
अजेयो भविता पुत्रस्तव मारुत मारुतिः॥ **7.36.23** ॥

कामरूपः कामचारी कामगः प्लवतां वरः।
भवत्यव्याहतगतिः कीर्तिमांश्च भविष्यति॥ **7.36.24** ॥

रावणोत्सादनार्थानि रामप्रीतिकराणि च।
रोमहर्षकराण्येव कर्ता कर्माणि संयुगे॥ **7.36.25** ॥

एवमुक्त्वा तमामन्त्र्य मारुतं त्वमरैः सह।
यथागतं ययुः सर्वे पितामहपुरोगमाः॥ **7.36.26** ॥

सोऽपि गन्धवहः पुत्रं प्रगृह्य गृहमानयत्।
अञ्जनायास्तमाख्याय वरदत्तं विनिर्गतः॥ **7.36.27** ॥

प्राप्य राम वरानेष वरदानबलान्वितः।
जवेनात्मनि संस्थेन सोऽसौ पूर्ण इवार्णवः॥ **7.36.28** ॥

तरसा पूर्यमाणोऽपि तदा वानरपुङ्गवः।
आश्रमेषु महर्षीणामपराध्यति निर्भयः॥ **7.36.29** ॥

स्रग्भाण्डान्यग्निहोत्राणि वल्कलानां च सञ्चयान्।
भग्नविच्छिन्नविध्वस्तान् संशान्तानां करोत्ययम्॥ **7.36.30** ॥

एवंविधानि कर्माणि प्रावर्तत महाबलः।
सर्वेषां ब्रह्मदण्डानामवध्यः शम्भुना कृतः॥ **7.36.31** ॥

जानन्त ऋषयः सर्वे सहन्ते तस्य शक्तितः।
तथा केसरिणा त्वेष वायुना सोऽञ्जनीसुतः॥ **7.36.32** ॥

प्रतिषिद्धोऽपि मर्यादां लङ्घयत्येव वानरः।
ततो महर्षयः क्रुद्धा भृग्वङ्गिरसवंशजाः॥ **7.36.33** ॥

शेपुरेनं रघुश्रेष्ठ नातिक्रुद्धातिमन्यवः।
बाधसे यत् समाश्रित्य बलमस्मान् प्लवङ्गम॥ **7.36.34** ॥

तद् दीर्घकालं वेत्तासि नास्माकं शापमोहितः।
यदा ते स्मार्यते कीर्तिस्तदा ते वर्धते बलम्॥ **7.36.35** ॥

ततस्तु हततेजौजा महर्षिवचनौजसा।
एषोऽऽश्रमाणि तान्येव मृदुभावं गतोऽचरत्॥ **7.36.36** ॥

अथर्क्षरजसो नाम वालिसुग्रीवयोः पिता।
सर्ववानरराजासीत् तेजसा इव भास्करः॥ **7.36.37** ॥

स तु राज्यं चिरं कृत्वा वानराणां महेश्वरः।
ततस्त्वर्क्षरजा नाम कालधर्मेण योजितः॥ **7.36.38** ॥

तस्मिन्नस्तमिते चाथ मन्त्रिभिर्मन्त्रकोविदैः।
पित्र्ये पदे कृतो वाली सुग्रीवो वालिनः पदे॥ **7.36.39** ॥

सुग्रीवेण समं त्वस्य अद्वैधं छिद्रवर्जितम्।
आबाल्यं सख्यमभवदनिलस्याग्निना यथा॥ **7.36.40** ॥

एष शापवशादेव न वेद बलमात्मनः।
वालिसुग्रीवयोर्वैरं यदा राम समुत्थितम्॥ **7.36.41** ॥

न ह्येष राम सुग्रीवो भ्राम्यमाणोऽपि वालिना।
देव जानाति न ह्येष बलमात्मनि मारुतिः॥ **7.36.42** ॥

ऋषिशापाहतबलस्तदैव कपिसत्तमः।
सिंहः कुञ्जररुद्धो वा आस्थितः सहितो रणे॥ **7.36.43** ॥

पराक्रमोत्साहमतिप्रताप -
सौशील्यमाधुर्यनयानयैश्च।
गाम्भीर्यचातुर्यसुवीर्यधैर्यै -
र्हनूमतः कोऽप्यधिकोऽस्ति लोके॥ **7.36.44** ॥

असौ पुनर्व्याकरणं ग्रहीष्यन्
सूर्योन्मुखः प्रष्टुमनाः कपीन्द्रः।
उद्यद्गिरेरस्तगिरिं जगाम
ग्रन्थं महद्धारयनप्रमेयः॥ **7.36.45** ॥

ससूत्रवृत्त्यर्थपदं महार्थं
ससङ्ग्रहं सिद्ध्यति वै कपीन्द्रः।
नह्यस्य कश्चित् सदृशोऽस्ति शास्त्रे
वैशारदे छन्दगतौ तथैव॥ **7.36.46** ॥

सर्वासु विद्यासु तपोविधाने
    प्रस्पर्धतेऽयं हि गुरुं सुराणाम्।
सोऽयं नवव्याकरणार्थवेत्ता
    ब्रह्मा भविष्यत्यपि ते प्रसादात्॥ **7.36.47**॥

प्रवीविविक्षोरिव सागरस्य
    लोकान् दिधक्षोरिव पावकस्य।
लोकक्षयेष्वेव यथान्तकस्य
    हनूमतः स्थास्यति कः पुरस्तात्॥ **7.36.48**॥

एषेव चान्ये च महाकपीन्द्राः
    सुग्रीवमैन्दद्विविदाः सनीलाः।
सतारतारेयनलाः सरम्भा -
    स्त्वत्कारणाद् राम सुरैर्हि सृष्टाः॥ **7.36.49**॥

गजो गवाक्षो गवयः सुदंष्ट्रो
    मैन्दः प्रभो ज्योतिमुखो नलश्च।
एते च ऋक्षाः सह वानरेन्द्रै -
    स्त्वत्कारणाद् राम सुरैर्हि सृष्टाः॥ **7.36.50**॥

तदेतत् कथितं सर्वं यन्मां त्वं परिपृच्छसि।
हनूमतो बालभावे कर्मैतत् कथितं मया॥ **7.36.51**॥

श्रुत्वागस्त्यस्य कथितं रामः सौमित्रिरेव च।
विस्मयं परमं जग्मुर्वानरा राक्षसैः सह॥ **7.36.52**॥

अगस्त्यस्त्वब्रवीद् रामं सर्वमेतच्छ्रुतं त्वया।
दृष्टः सम्भाषितश्चासि राम गच्छामहे वयम्॥ **7.36.53**॥

श्रुत्वैतद् राघवो वाक्यमगस्त्यस्योग्रतेजसः।
प्राञ्जलिः प्रणतश्चापि महर्षिमिदमब्रवीत्॥ **7.36.54** ॥

अद्य मे देवतास्तुष्टाः पितरः प्रपितामहाः।
युष्माकं दर्शनादेव नित्यं तुष्टाः सबान्धवाः॥ **7.36.55** ॥

विज्ञाप्यं तु ममैतद्धि यद् वदाम्यागतस्पृहः।
तद् भवद्भिर्मम कृते कर्तव्यमनुकम्पया॥ **7.36.56** ॥

पौरजानपदान् स्थाप्य स्वकार्येष्वहमागतः।
क्रतूनहं करिष्यामि प्रभावाद् भवतां सताम्॥ **7.36.57** ॥

सदस्या मम यज्ञेषु भवन्तो नित्यमेव तु।
भविष्यथ महावीर्या ममानुग्रहकाङ्क्षिणः॥ **7.36.58** ॥

अहं युष्मान् समाश्रित्य तपोनिर्धूतकल्मषान्।
अनुगृहीतः पितृभिर्भविष्यामि सुनिर्वृतः॥ **7.36.59** ॥

तदागन्तव्यमनिशं भवद्भिरिह सङ्गतैः।
अगस्त्याद्यास्तु तच्छ्रुत्वा ऋषयः संशितव्रताः॥ **7.36.60** ॥

एवमस्त्विति तं प्रोच्य प्रयातुमुपचक्रमुः।
एवमुक्त्वा गताः सर्वे ऋषयस्ते यथागतम्॥ **7.36.61** ॥

राघवश्च तमेवार्थं चिन्तयामास विस्मितः।
ततोऽस्तं भास्करे याते विसृज्य नृपवानरान्॥ **7.36.62** ॥

सन्ध्यामुपास्य विधिवत् तदा नरवरोत्तमः।
प्रवृत्तायां रजन्यां तु सोऽन्तःपुरचरोऽभवत्॥ **7.36.63** ॥

॥ इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये उत्तरकाण्डे षड्विंशः सर्गः॥